

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ABD: “RIZA”YA DAYALI "HEGEMONYA"DAN "İMPARATORLUK" DÜZENİNE

Dr. Kemal ÇİFTÇİ
Türkiye Halk Bankası A.Ş.
kemalciftci@hotmail.com

ÖZET

“Eleştirel Kuram”da kullanılan ve Robert Cox’un Antonio Gramsci’den alarak “Uluslararası İlişkiler”e taşıdığı hegemonya kavramı, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemi anlamına gelmektedir. Cox’un hegemonya kavramına atfettiği anlam, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu ve uyguladığı siyasetinin açıklanması bağlamında kullanılabilir.

ABD’de Kasım 2000’deki Başkanlık seçimlerinde George W. Bush’un ABD başkanlığına seçilmesi ve 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD’nin uluslararası kamuoyunun genel rızasına dayalı olmayan politikalar izlemeye başlaması, ABD’nin rızaya dayalı hegemonyadan zora dayalı bir hegemonik düzene kaydığı hatta “imparatorluk”laşmaya başladığı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. “İmparatorluk” düzenine kayan tahakküme dayalı tek taraflı ABD politikalarının değiştirilebilmesi, yine ABD içerisindeki farklı bir kimliği karar verici makamlara taşıyacak olan muhalafet tarafından gerçekleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Rıza, Hegemonya, Eleştirel Kuram, İmparatorluk Düzeni

UNITED STATES IN THE POST-COLD WAR: FROM "HEGEMONY" TO "IMPERIAL" ORDER BASED ON "CONSENT"

ABSTRACT

The concept of hegemony used in the "Critical Theory" and adapted by Robert Cox from Antonio Gramsci to the International Relations means a system of relations comprised through mutual consent, not as a result of coercion, by accepting the effect of the power within the focus of power within the states. The meaning referred to the concept of hegemony by Cox may be used to mean the system constituted and implemented by the USA after the Second World War.

The election of George W. Bush as the President in the United States in the November 2000 Presidential elections, and the US implementing policies against the will of the international public opinion, has led to criticisms to the effect that the US has moved from hegemony based on consent to a such order based on coercion, as a matter of fact to "imperialism". Changing of the US policies based on oppression turning "Imperial" order may be accomplished by the opposition within the USA, which will convey a different identity to the decision making officials.

Keywords: Consent, Hegemony, Critical Theory, Imperial Order

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) İkinci Dünya Savaşı sonrasında ideolojik bir çerçeveye oturtulmuş bir şekilde, küresel boyutta bir güç mücadelesini sürdürdükleri döneme işaret etmektedir. Bu dönemde, ABD, liberal düşünce ve demokratik değerler, SSCB ise özgürlük ve sosyalizm kavramları üzerine inşa edilen bir söylemle, kendi eksenlerinin hegemon gücü konumuna gelmeyi başarmışlardır.

Mihail Gorbaçov'un 1985'de SSCB'de iktidara gelmesi; siyasal alanda Açıklık (Glasnost) ve ekonomik alanda Yeniden Yapılanma (Perestroika) politikalarını uygulamaya başlaması ve bu politikalarda çeşitli nedenlerle başarısız olması yalnız söz konusu ülkenin iç rejimindeki değişme açısından değil, dünya politikaları bakımından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

1989 Kasım'ında Berlin duvarının yıkılışından kısa bir süre sonra iki Almanya'nın birleşmesi gerçekleşmiş, Doğu Avrupa ülkelerinde rejim değişiklikleri olmuş, Varşova Paktı çökmüş, Körfez Krizi ve savaşıdan sonra meydana gelen sorunlar bölgenin geleceğini belirsiz bir ortama itmiştir. 25 Haziran 1991'de Slovenya ile Hırvatistan'ın Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrıldıklarını ilan etmeleriyle Yugoslavya dağılma ve bir iç savaş sürecine girmiş, SSCB, parçalanmış ve onu takiben Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ortaya çıkmıştır.

ABD ve SSCB ekseninde oluşmuş olan iki kutuplu sistem, bir başka ifadeyle Soğuk Savaş sona ermiş, SSCB eksenine ait ülkeler coğrafyasında önemli bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Soğuk savaştan galip çıkan ABD, küresel boyutta hegemonyasını kabul ettirebilecek bir konumdadır. Ancak, Avrupa Birliği'nin (AB) ortak savunma, ortak para ve dış politika oluşturma kararı alması, Rusya ve Çin'in "çok kutuplu dünya"yı ilan ettiklerini açıklamaları, etnik ve dinsel temelli çatışmaların artması, ABD'nin küresel boyutta hegemonyasını sürdürmekle birlikte, bu hegemonyanın sürekliliği konusunda kuşklara yol açmıştır.

11 Eylül 2001'de ABD'nin New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Washington'daki Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) yapılan uçaklı intihar saldırıları, ABD'nin dış politikasında bir dönüm noktasına başlangıç teşkil etmiştir. Kendi evinde vurulan ABD'nin uluslararası kamuoyunun genel rızasına dayalı olmayan politikalar izlemeye başlaması, ABD'nin "rıza"ya dayalı hegemonyadan "tahakküm"e dayalı bir hegemonik düzene kaydığı hatta "imparatorluk"laşmaya başladığı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir.

Gerek Soğuk Savaş dönemi, gerekse de Soğuk Savaş sonrası dönemdeki ABD dış politikasının kuramsal bir çerçeveye oturtulması gerekmektedir. Bu çalışmada, Soğuk Savaş döneminde ve müteakiben 11 Eylül saldırılarına kadar geçen dönemde ABD'nin "rıza"ya dayalı bir hegemonya ile etkinliğini sürdürürken, 11 Eylül saldırılarından sonra "imparatorluk"laşmaya başladığı ileri sürülmüştür. Kasım 2008 başkanlık seçimlerini Demokrat Parti başkan adayı Barack Hüseyin Obama'nın kazanmasıyla birlikte, ABD'nin tekrar uluslararası toplumun genelinin "rıza"sına dayalı bir dış politikaya dönüşle birlikte, tekrar hegemonyasını kurabilmesi olanağı üzerinde durulmuştur.

Öncelikle, uluslararası ilişkiler disiplininde sıkça kullanılan “hegemonya” sözcüğünün içeriği üzerinde durarak “rıza”ya dayalı hegemonya kavramından neyin anlaşılması gerektiği hususu açıklığa kavuşturulmalıdır.

2.“RIZA”YA DAYALI "HEGEMONYA"

II. Dünya Savaşı sonrasında bir akademik disiplin kimliği kazanabilen uluslararası ilişkiler disiplininin egemen kuramı, pozitivist epistemolojik yaklaşımı uluslararası ilişkileri açıklamakta kullanan realizm olmuştur. Uluslararası ilişkilerin akademik bir disiplin olarak kabul edilmesine 1948’de yazdığı “Uluslararası Politika” adlı kitabıyla büyük katkı yapan Hans Morgenthau’ya göre uluslararası alanda geçerli olan tek gerçek, “güç” unsurudur. Güçlü olan üstün duruma geçer ve sözünü geçirir. Bundan dolayı uluslararası arenada sürekli olarak bir güç mücadelesi hüküm sürer. Realizme göre, uluslararası düzenin varlığı, güçlerden bir ya da birkaçının ötekileri, “onlardan etkilendiğinden daha fazla etkileyebilecek” düzeye yükselmesi ve bir güçler hiyerarşisinin oluşmasına bağlıdır. Bu hiyerarşinin doğal sonucu da daha fazla güce sahip olan devletin diğerleri üzerinde hegemonik konuma yerleşmesidir (Bostanoğlu, 1999:96–97). Hegemonya kavramı, burada, özellikle askeri olmak üzere dünya gücünün sahip olduğu ve dünyanın geri kalan kısmına bir dizi kuralı ve düzenlemeyi dayatmasını ve böylece uluslararası sistemde istikrar yaratmasını sağlayan materyal güçlerle tanımlanan bir “tahakküm” ilişkisi anlamına (Keyman, 2000:159) gelmekte; hegemonun düşüşü sistemin istikrarsızlığının ön koşulu olarak telakki edilmektedir. Realizmin karşısında yer alan başlıca yaklaşımlardan Eleştirel Kuram’da kullanılan ve Antonio Gramsci’nin ortaya koyduğu ve Robert Cox’un uluslararası ilişkilere taşıdığı “hegemonya” kavramı, realist kuramdaki “hegemonya” kavramından farklı bir anlam taşımaktadır.

Gramsci’nin ortaya attığı hegemonya kavramı, kapitalist bir toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıflarla ittifaklar kurarak ve siyasal uzlaşmalar gerçekleştirerek egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yönetici konumunu sürdürebilmesi anlamına gelmektedir. Bir sınıfın, bir kapitalist toplumda hegemonik konuma gelebilmesi için kendi sınıf kültürünü, kendi fikirlerini ve dünya görüşünü toplumun diğer sınıflarına ve katmanlarına kabul ettirmeyi başarması gerekmektedir. Bu durumda, toplumun tüm katman ve sınıfları sözkonusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle de, egemen sınıfın iktidarını devam ettirebilmek için zora başvurmasına, baskı uygulamasına gerek kalmamaktadır. Hegemonya oydaşma yaratan bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir (Vergin, 2003:79).

Gramsci’den de yararlanarak hegemonya kavramına uluslararası ilişkiler bağlamında yeni bir içerik kazandıran Cox’a göre hegemonya devlet-sivil toplum karşılıklı ilişkilerinin bir uzantısı olan kurulmuş dünya düzenini, diğer bir deyişle kapitalist üretim tarzının uluslararasılaştırılması sürecine anlam verir. Böylece hegemonya, dünya düzeni, toplumsal güçler ve devletler arasında "bir eklemlenme noktası" olarak tanımlanır (Keyman, 1997:246).

Cox’un önermesi hegemonik dünya düzeninin, küresel ilişkilerin kurucu öğeleri olan toplumsal oluşumların içsel dinamiklerinden ayrıştırılamayacağına işaret eder. Cox, hegemonyayı, Uluslararası İlişkilerdeki alışlagelen, güçlü bir

devletin daha az güçlü olanlarla ilişkisi anlamında değil, devletlerle birlikte devlet dışı kuruluşların da yer aldığı, uluslararası sistemin tümüne nüfuz eden bir düzene ilişkin değerler yapısını tanımlayacak biçimde kullanılmaktadır. Bu değer ve anlam yapısının altında, bir devletin diğerlerinden daha baskın olduğu bir güç yapısı yatmaktadır. Tek başına baskın (*dominant*) güç, hegemonya için yetersizdir. Hegemonya, baskın devletin veya devletlerin egemen tabakalarının eylem ve düşünme biçimlerinden beslenir; ancak, bu eylem ve düşünme biçimlerinin diğer devletlerin egemen tabakalarıncada benimsenmiş olması şarttır. Hegemonyanın temelini bu açıklama ve meşrulaştırma pratikleri ve ideolojileri oluşturmaktadır (Bostanoğlu, 1999:189).

Tek bir dünya gücünün baskınlığından daha geniş anlamı olan hegemon terimi, baskın devletin ideolojik olarak gerçekte liderlik eden devlet ya da devletlerin ve liderlik eden sosyal sınıfların sürekli üstünlüğünü fakat aynı zamanda daha az güçlüünün bir ölçüde ya da tatmin olma olanağı veren genel prensiplere göre işleyen geniş bir rıza ölçüsüne dayalı bir düzen oluşturan hakimiyetin özel bir biçimi anlamına gelmektedir. Böyle bir düzende, belirli ülkelerdeki üretim, dünya ekonomisinin mekanizmalarıyla bağlanmış ve dünya üretim sistemleriyle birleştirilmiş hale gelmiştir. Baskın ülkenin sosyal sınıfları diğer ülkelerdeki sınıflar içerisinde müttefikler bulmuşlardır. Belirli devletleri yakınlaştıran tarihsel bloklar, farklı ülkelerdeki sosyal sınıfların karşılıklı çıkarları ve ideolojik bakış açıları yoluyla bağlanmış ve global sınıflar oluşmaya başlamıştır. Yeni oluşmaya başlayan dünya toplumu devletlerarası sistem çevresinde, ortaya çıkmıştır ve devletler, kendileri mekanizmalarını ve politikalarını dünya düzeninin ritimlerine uydurarak uluslararasılaşmışlardır (Cox, 1987:7)

Dünya düzeninin kuruluşu ve yeniden üretimi sürecinde önemli bir role sahip olan ideolojik biçimler ve söylemsel pratiklerin sadece ulus devletler tarafından yaratıldıkları söylenemez. Cox, uluslararası örgütlerin, ABD'nin hegemonyası altında, bu düzenin ayrılmaz parçaları olduklarını ileri sürer. Böylelikle, dünya düzeninin temel ideolojileri ve söylemsel normları bu örgütler vasıtasıyla ve bu örgütlerin içinde üretilmiş ve evrensel olarak tanıtılmıştır (Keyman, 2000:114).

“Tahakküm” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan realist hegemonya kavramı, tahakküm altındaki ülkelerin dünya üzerindeki egemenliğini sağlamlaştıran hegemonlara verdikleri “rızanın” oluşturulmasını ve imalini dikkate almaz. Gramscici hegemonya kavramını değerli kılan, hem tahakkümü hem de rızayı hegemonyanın iki temel boyutu olarak kapsayabilmesidir. Gramsci “tahakküm” sorununa iki ayrı açıdan yaklaşır. Bir açıdan, zora dayalı siyasal bir kontrol biçimi olarak, ideolojik manipülasyona ya da rızaya dayanan hegemonyadan ayırtırmaya çalışır (Keyman, 2000:159). Gramsci-Cox çizgisinde hegemonya, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemidir. Böyle bir sistemde hegemon gücün değişmesi, karşıt-hegemonik bir gücün ortaya çıkması yoluyla olabilmektedir. Karşıt-hegemonik güç, maddi ve ideolojik unsurlarıyla birlikte önce insanların zihinlerinde oluşmaktadır. Karşıt-hegemonik güç, ikincil düzeyde bulunan bir grubun maddi kaynaklara daha kolay ulaşmaya başlaması ve var olan oydaşmanın meşruluğuna giderek artan bir şekilde meydan okumasının sonucunda hegemon güç konumuna

gelebilecektir¹. Cox'un hegemonya kavramına atfettiği anlam, aşağıda açıklandığı gibi, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu ve uyguladığı siyasetinin açıklanması bağlamında kullanılabilir.

3. ABD HEGEMONYASI'NIN KURULMASI

ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında liberal düşünce ve demokratik değerlerin temsilcisi olarak kendisini sunmuş ve rızaya dayalı hegemonyasını dünya genelinde kurmayı genel olarak başarmıştır. Bu nedenle, ABD, rızaya dayalı hegemonya kavramının açıklanabilmesi bakımından önemli bir örneği teşkil etmektedir. Amerikan hegemonyası, liberal düşünce ve değerlerin Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkeleri elitlerince büyük ölçüde benimsendiği; öte yandan da bunları reddeden “karşı kamp”ın etkin biçimde çevrelendiği 1945 sonrası dönemde kurulmuştur.

ABD'nin üstün maddi kaynakları yanında ideolojik yönden liberal retorik ile desteklenen hegemonyası, kurumsal etkinlik ile de kuvvetlendirilmiştir. Marshall Planı, Batı Avrupa'da aşamalı bir biçimde, 1946'da öngörülen açık ekonominin yürürlüğe girmesi için, temel koşullar olan ticaretin serbestleştirilmesi ve döviz konvertibilitesine öncülük etmiştir (Cox, 1987:215).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan güç dengelerinin örgütü olarak ortaya çıkan Birleşmiş Milletler'in (BM), organizasyon yapısı içerisindeki Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesinden birisi olan ABD, BM bütçesinin %23'ünü karşılarken, Güvenlik Konseyi'nin bir diğer daimi üyesi Çin bütçenin ancak %2'sini ödemektedir². BM bütçesine mali katkı paylarının hesaplanmasında temel kıstas, gayri safi milli hasıla, kişi başına milli gelir gibi faktörleri dikkate alan bir formülle belirlenen ödeme güçleridir. Aynı durum Uluslararası Para Fonu (*IMF-International Monetary Fund*) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (*IBRD-International Bank of Reconstruction and Development*) içinde geçerlidir. ABD, her iki örgütte de oy verme gücü bakımından önde gelmektedir. Örneğin, IMF'deki oy verme gücü % 16,77 iken en yakın takipçisi Japonya'nın %6,02'dir³.

ABD'nin oluşturduğu güvenlik ittifakları sisteminin görünür amacı, “karşı kamp” olarak sunulan Doğu Blok'undan gelebilecek tehdidi sınırlamaktır. Ancak, bu ittifaklar, aynı zamanda ABD'nin hegemonik baskınlığını kabul ettirdiği bölgelerdeki çıkarlarını kollamanın da aracı olmuştur. ABD, bu konuda, başta İngiltere olmak üzere, rekabetlerini alt ettiği müttefiklerini, kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarına ve bunların korunmasına ortak yapmıştır. Özellikle Batı ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında, serbest ticaretin ve yabancı sermayenin her ekonomi için yararlı olduğu savı ekonomik bir ideoloji olarak yayılmıştır (Bostanoğlu, 1999:249).

Uluslararası sistem içerisinde “başat aktör” konumundaki ülkeler, müştereken

¹ Cox, Robert W. ve H. K. Jacobson (1977), “Decisionmaking”, *International Social Science Journal*, Vol.29, No.1, pp. 127.

² NTVMSNBC (2009), “AB BM ile Yakın İşbirliğine Gidiyor”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/84972.asp>, (Erişim Tarihi: 24.01.2009).

³ IMF (2009), “IMF Executive Directors and Voting Power”, <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.htm>, (Erişim Tarihi: 24.01.2009).

geç-sanayileşmekte olan ülkelerin kalkınma seçeneklerinin parametrelerini belirlemişlerdir. Üçüncü dünya elitleri hegemonyanın oluşumunda başat aktör konumundaki ülke elitleriyle aynı etkin statüyle yer almamışlardır. Bununla beraber, başat aktör konumundaki ülkeler, ideolojik olarak yeni üyeler kazanmış ve Üçüncü Dünya ülkeleri içinde anahtar pozisyonlarda bulunan ajanlar/örgütler bulmuşlardır. Uluslararası sermayenin bu ülkelere akışı sayesinde, hegemonik düzen içerisinde, hegemonun kurallarını toplumlarına yayan merkez bankaları ve ekonomi bakanlıkları gibi kurumlarda, “ortak değerleri” paylaştıkları insanlar bulmuşlardır. Bu insanlar çoğunlukla gelişmiş kapitalist ülke üniversitelerinden mezun olmuşlardır ve çoğunlukla IMF Kurumu ve uluslararası sermaye/finans çevreleriyle kişisel temas içerisindeyler (Cox, 1987:260–261).

Önemli bir bölümü eğitim gördüğü ülkenin toplumsal düzenini kendi ülkesinin toplumsal düzeninden üstün görmekte ve kendi ülkesine yabancılaşmaktadır. Kendi ülkesine geldiğinde devlet mekanizması ve toplum içerisinde söz sahibi olabilmekte, Batı hegemonyasının ortak değerler ve ortak çıkarlar şeklinde sunularak toplumun yönlendirilmesinde etkili olabilmektedirler. ABD hegemonyasının kurulmasında Amerikan üniversitelerinde eğitim görmüş kişilerin katkıları olmuştur. Daha genel olarak ele alırsak Batılı ülke üniversitelerinde ve kurumlarında eğitim görmüş kişiler ülkelerinde cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, dışişleri bakanlığı gibi görevlere gelebilmişlerdir. Elbetteki bu liste müsteşar, danışman, merkez bankası başkanı, general, gazete ve televizyon genel müdürü gibi görevler şeklinde uzatılabilir. Bu kişiler, istisnalar olmakla birlikte, düşünsel olarak benimsemiş oldukları ve içselleştirdikleri Batılı düzenin ve konumuz bağlamında ABD hegemonyasının, kendi ülkelerinde ortak değerler ve ortak çıkarlar şeklinde bir rasyonelleştirmeyle, pekiştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilere damgasını vuran askeri, ideolojik ve siyasi temellerde oluşan, iki kutuplu sistem sona ermiş, Doğu Bloğu'na ait ülkeler coğrafyasında önemli bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sona erdiğinde, ABD hegemonya politikasının meyvelerini en iyi biçimde toplayacak konumdadır: Savaştan galip çıkmış; eski rakibi SSCB'nin egemenlik alanlarını politik ve ekonomik bakımdan, hegemonik potansiyeline katmıştır. Bir yandan da ekonomi alanındaki en büyük rakipleri olan müttefikleri Almanya ve Japonya'yı denetleyebilecek durumdadır (Bostanoğlu, 1999:258). Yeni bir “dünya düzeni”nden söz edilmeye başlanmıştır.

Yeni Dünya Düzeni terimi, Irak'ın Kuveyt'i 1990 Ağustos'unda işgali sonrasında Irak'a karşı ABD politikasını haklı göstermek için, bu dönemde, ilk kez 11 Eylül 1990'da George Bush tarafından kullanıldı⁴. Başkan Bush ve ABD yönetimi, SSCB'nin etkisinin kaybolduğu dünya siyasetinde ve özellikle dönemin kritik noktası olan Ortadoğu'da, dengelerin ABD lehine değişmekte olduğunu fark etmiş, aynen daha önceki ABD başkanları gibi, ABD'nin dünyada liderlik edeceği bir düzenin yaratılmasını hedeflemiştir. Başkan baba Bush, “siyasi özgürlük, insan

⁴ Cox, Michael (1994), “Rethinking the End of the Cold War”, *Review of International Studies*, Vol. 20, No. 2, pp. 187.

hakları ve demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünün geçerli olacağı ve bölgesel çatışmaların diplomatik yollardan çözümleneceği istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeninin kurulacağını düşünüyordu (Gözen, 1997:75). “Rıza”ya dayanan ABD hegemonyasının en az maliyet yükleyecek şekilde yürütülebilme koşullarının oluşmuş olduğu düşüncesi, ABD eski Başkanı Bush’un, diğer ülkelerin ABD’nin karşı konulmaz gücünden korkmadıkları için işbirliği yaptıkları şeklindeki ifadesinde adeta itiraf edilmektedir. Ocak 1992’de “Birliğin Durumu” konuşmasında Başkan baba Bush, dünyanın tek ve en başta gelen bir gücü kabul ettiğini söyledi. Diğer devletlerin ABD’nin gücüne güvendiğini, ABD’nin adil olacağına, kendini frenleyeceğine ve dürüst olacağına itimat ettiklerini de ilave etti (Waltz, 1993:188). Bu ifadeler ABD hegemonyasının tüm dünyaya egemen kılındığı şeklindeki inancı yansıtıyordu.

Bush’tan sonra 1992’de ABD başkanı olan Bill Clinton dönemi dış politikası "Pax Americana" ilkelerine dayanıyordu. Bu dönemde ABD, küresel kapitalizm, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkeleri çerçevesinde küresel barışın garantörü ve barış koşullarını denetleyen polis gücü görevine soyunmuştu. Birleşmiş Milletlerin desteğini de arkasına alarak ülkeler arasındaki sorunlar kadar iç savaş ve kargaşanın önüne geçilmesinde de aktif bir rol üstlenmişti. Günümüzde çok tartışılan insani müdahale kavramı da aynı dönemin ürünüydü (Çelebi, 2003:15-16).

1990–2000 dönemi her alanda "küreselleşmenin" yaşandığı, yine ABD’nin savunduğu ekonomik ve politik modellerle bunların sosyal uzantılarının tüm dünyada etkili olmaya başladığı topyekün bir geçiş dönemiydi. Bu yıllarda, ABD, başta Kuveyt, Bosna ve Kosova’da olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen gerginlik ve çatışmalara kimseye ihtiyaç duymadan neredeyse tek başına müdahalelerde bulundu (Erhan, 2001:117). Kosova, insan hakları ve insani değerler adına yürütülen bir takım müdahalelerin zirvesiydi. İnsan haklarının ve insani değerlerin güç kullanılarak da olsa savunulması, Amerikan ulusal çıkarının genel ilkesi olarak ilan edildi. İnsancıl müdahale doktrini ile misyon barışı koruma amacından barışı oluşturmaya genişletildi. ABD’nin bu dönemdeki hedefi, BM Büyükelçisi Madeleine Albright tarafından şöyle tarif edilmiştir: "Sürece katılmalı veinsanlarının başarısız devlet kategorisinden kurtulup yükselen demokrasiye geçmelerine yardımcı olmalıyız" (Kissinger, 2002:241).

4. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE ABD’NİN TERÖRİZMLE SAVAŞIMI

Kasım 2000’deki Başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Parti adayı George W. Bush’un kazanmasıyla, ABD’de II. Bush veya oğul Bush dönemi başladı. Oğul Bush yönetimi ile birlikte, Clinton yönetiminin dış politikasına muhalefet eden ve Irak’ta rejim değişikliği stratejisinin savunucuları olan “muhafazakâr-şahinler” karar verici makamlara geldiler. Uzun zamandır en muhafazakâr ABD yönetimlerinde bile hüsrana uğramış olan şahinler nihayet Amerikan politikasına hükmetmeye başladılar. Şahinler’e göre, iki nedenden dolayı ABD emperyal bir güç olarak hareket etmelidir: Birincisi, ABD bunun altından kalkabilir. İkincisi de, Washington gücünü kullanmazsa, ABD gittikçe marjinalleşecektir (Wallerstein, 2004:27).

Oğul Bush, göreve gelişinin ilk günlerinde ABD'nin Clinton dönemindeki dış politika anlayışında esastan bir değişikliğe gideceğinin sinyallerini verdi. Oğul Bush yönetimi ABD'yi doğrudan ilgilendirmediğini düşündüğü sorunlar karşısındaki ilgisizliği ile "Pax America"nın bittiğini dolaylı yollardan ilan etmişti.

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'nin New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Washington kentindeki Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) yapılan uçaklı intihar saldırıları ABD'nin ulusal güvenlik konusundaki algılamalarını altüst etmiştir. 11 Eylül uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme girildiğinin işareti olarak değerlendirilmektedir.

ABD terörizm deneyimini yaşamasına rağmen bu, genelde yurtdışındaki ABD tesislerini hedef almıştı. Etkisi genel anlamda sembolikti ve ABD içindeki yaşamları ve "uygar toplumu" tehdit edememişti (Kissinger, 2002:263). Bu saldırılar, Amerikan yaşam biçimine ve hegemonyasına karşı yapılmış olan saldırılardı.

11 Eylül saldırılarının ilk şokunun atlatılmasının ardından, saldırıların arkasında hangi ülkenin ve terör örgütlerinin bulunduğu konusu gündeme gelmiştir. Artık ABD'nin hedef tahtasında, terörle mücadele ve saldırıları gerçekleştirdiğine inanılan El-Kaide örgütü ve bu örgüte yataklık eden Afganistan'daki Taliban rejimi vardı. 20 Eylül 2001'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada Bush, terörizme yardımcı olan ülkelere "ya bizimlesiniz ya da terörizmle" diye sert bir uyarıda bulunmuştur. Bütün işaretlerin Usame bin Ladin'in örgütü El-Kaide'yi gösterdiğini söyleyerek, ABD'nin terörle savaşının, El-Kaide ile başlayacağını ve dünyadaki bütün terörist grupların köklerini kurutuncaya kadar süreceğini, bundan sonra, terörizme destek veren bütün ülkelerin, "düşman devlet" olarak görüleceğini de belirtti⁵. ABD Başkanı Bush, Afganistan'daki Taliban rejiminden El - Kaide örgütünün bütün üyelerini teslim etmesini de istemişti. 11 Eylül saldırılarının görünen kaynağı Afganistan'dı.

Terörizme karşı, ABD'nin arkasında, İngiltere ve Türkiye başta olmak üzere AB ülkeleri, Rusya, Çin, Pakistan ve Hindistan gibi terörizmle yıllardır uğraşan ve uluslararası alanda sıkça insan hakları ihlalleriyle suçlanan ülkelerin de içinde yer aldığı geniş bir koalisyon oluştu. Rusya, Çeçenistan konusundaki ABD ve AB baskısından kurtuldu. Çin'in başı Müslüman Uygurlarla dertteydi. İspanya'da ETA terörüne karşı, hükümet ülke kamuoyunu arkasına toplayabildi. Türkiye, ayrılıkçı terörle mücadele sürecinde yaşamakta olduğu dış baskıları hafifletme olanağına kavuştu. Ayrıca, yaşadığı ekonomik krizin ardından IMF'den 9 milyar dolarlık ek kaynak sağlayabildi. Afganistan'daki Taliban rejiminin, El-Kaide'ye Afgan topraklarında barınma olanağı sağlamasının yanı sıra uluslararası medya kuruluşları tarafından ön plana çıkarılmaya başlanan "şeriat düzeni" adı altındaki "insanlık dışı" uygulamaları, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi konusunda bir "Pax Americana"nın oluşumunu kolaylaştırdı. ABD, Taliban rejimine karşı başlattığı askeri harekate "Sonsuz Adalet" ismini verdi.

⁵ NTV (2001), "Bush'tan Orduya "Hazır Olun" Talimatı", <http://www.ntv.com.tr/news>, (Erişim Tarihi: 21.09.2001).

ABD'nin hedefi bölgeye sürekli yerleşmek olarak değerlendirildi. Kuzeyden Çin'i ve Rusya'yı, güneyden Orta Asya ülkelerini, doğudan İran'ı, batıdan ise Pakistan, Hindistan ve Kore gibi ülkeleri kontrol edecek, denildi⁶. Dünyanın en önemli petrol rezervine sahip olan Körfez bölgesinin doğusunu ve Hazar Denizi bölgesini kontrol etmeyi amaçladığı öne sürüldü⁷.

Afganistan'daki savaşın, Taliban rejimi muhaliflerinin oluşturduğu Kuzey İttifakı'nın da desteğiyle başarıya ulaştığı ve Taliban rejiminin devrildiği günlerde, ABD kamuoyunda "İkinci Aşama" denilen bir kavram da ortaya çıkmıştı. Bu kavramla kastedilen, Afganistan'ın ardından sıranın Irak'a gelmesiydi (Özkan, 2003:233). Başkan Bush, ABD'nin Irak politikasına ilişkin yaklaşımını, ABD Kongresi'nin ortak oturumuna hitaben 29 Ocak 2002'de yaptığı "Birliğin Durumu" konuşmasında net bir şekilde ortaya koydu. ABD kamuoyunda "şer eksenini" konuşması adını alan konuşmasında Başkan Bush, iki hedefleri olduğunu söylemektedir. Birinci hedef, terörist kampları dağıtmak, teröristlerin planlarını savuşturmak ve teröristleri adalet önüne çıkartmak, teröristlerin ve kimyasal, biyolojik ve nükleer silah edinmeye çalışan rejimlerin ABD'yi ve dünyayı tehdit etmesini mutlaka önlemektir. İkinci hedef ise teröre destek veren ülkelerin ABD'yi ve ABD'nin müttefiklerini ve dostlarını kitle imha silahlarıyla tehdit etmelerini önlemek şeklinde ifade edilmiştir. Kuzey Kore, İran ve Irak'ın isimleri zikredilerek, bu tür devletler ve bunların terörist müttefikleri, "şer eksenini" oluşturmakla ve dünya barışını tehdit etmekle itham edilmişlerdir (Özkan, 2003:244-245). "Şer eksenini" teriminin kullanılması, kitle imha silahlarının yayılması ve terörizmi desteklemekten vazgeçmeleri için bu ülkeleri zorlama stratejisinin ilk planlı girişimi olarak ifade edilebilir. Terim, bu ülkeler arasında resmi bir işbirliği ve hatta ittifak olduğunu üstü kapalı olarak ifade ediyordu. Bush ve diğer yönetim yetkilileri terimi tekrar kullanmadılar, fakat bu ülkeler arasında amaçlar ve politikadaki benzerliklere vurgu yapmaya devam ettiler (Tunç, 2009:7). ABD, "haydut devletler" in, kitle imha silahlarının yayılmasına ve terörizme verdikleri desteği kesmelerini istiyordu. Bunu yapmazlarsa eğer, ABD tarafından cezalandırılmakla tehdit ediliyorlardı. Adı geçen ülkelerin teröre destek verip vermediklerini kanıtlamaya çalışmaları, onların algılanma biçimini değiştirmeyecektir. Irak'ta rejim değişikliğini savunan "muhafazakar-şahinler" in Bush'la birlikte iktidara gelmelerinden sonra ve özellikle ABD'nin Afganistan'da Taliban rejimini yıkmasının ardından ABD yönetimi, Irak stratejisini, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve Bağdat'ın 1998 yılında Irak'tan ayrılmış olan BM denetçilerinin ülkeye dönüşüne koşulsuz izin vermesi gerektiği söylemine odaklamaya başlamıştır.

BM Silah Denetim Komisyonu Başkanı Dr. Blix ve ekibinin Irak'a 18 Kasım'da ayak basmasıyla denetimler tekrar başlamıştır. Ancak, uluslararası kamuoyu, Irak'ın BM kararlarına uyararak denetimcilere her türlü bilgi, belge ve olanağı sağlamasından daha çok Saddam rejimini devirmekte kararlı olan ABD'nin hangi noktada kriz çıkaracağı konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden ve NATO'dan Irak'a müdahalesini meşrulaştıracak

⁶ Milliyet (2001), "Savaş Uzmanları Bu Kez Yanıldı mı?", (09.12.2001).

⁷ NTV (2001), "Taliban'ı Eğiten General: ABD'nin İşi Çok Zor", <http://www.ntv.com.tr/news>, (Erişim Tarihi:25.09.2001).

kararlar çıkartmak için yoğun çaba sarfetmiş, ancak istediği kararları elde edemeyince de kara Avrupası ile arasında ciddi bir bölünmeyi göze alarak, sadık müttefiki İngiltere ile birlikte Irak'a müdahale etmiş ve beklentilerin aksine, kısa bir süre içerisinde Irak'ı işgal edebilmiştir.

Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'in işgal yoluyla iktidardan düşürülmesi, aynı zamanda ABD'nin özellikle İran ve Kuzey Kore'ye dönük tehdidinin ciddi olduğuna ilişkin bir mesajın verilmesi anlamına gelmiştir. ABD'nin, Irak'taki Saddam rejiminden sonra, Filistin'de hem İsrail'le iyi anlaşacak hem de ABD'ye yakın duracak, yeni bir yönetim arayışı içerisinde girdiği görülmüştür. Başkan Bush, 24 Haziran 2002'de Arap – İsrail çatışması konusunda ilgili olarak yaptığı konuşmada, “Barış, yeni ve farklı bir Filistin liderliğinin olmasını gerektirmektedir” diyor ve Filistin halkına yeni liderler seçmeleri çağrısında bulunuyordu. Bush, Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen mevcut Yaser Arafat yönetiminin terörü desteklediğini ve bunun da kabul edilemez olduğunu ifade etmişti (Özkan, 2003:266). Suriye'yi İsrail'le barış yapması doğrultusunda baskı altına alan ABD'in, İran'ı da hedef tahtasına aldığı ileri sürülmeye başlanmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan ve ABD'nin 2002 yılında uygulamaya geçtiği yeni ulusal güvenlik stratejisine daha yakından bakabiliriz.

5. ABD'NİN YENİ GÜVENLİK STRATEJİSİ: “ÖNLEYİCİ MÜDAHALE”

Başkan Bush, 1 Haziran 2002 günü ABD Harp Akademisi West Point Konuşması'nda elindeki kitle imha silahlarını füzelerle kullanacak veya gizlice terörist müttefiklerine verecek dengesiz diktatörler karşısında çevreleme stratejisi uygulanmasının artık mümkün olamayacağını, söyledi. Misilleme korkusuna dayanan caydırıcılık mantığı da, intihar etmeye hazır olan ve bir ülke ve ulusa sahip olmayan teröristlere karşı işlemeyebilirdi. ABD'nin yeni bir güvenlik stratejisi belirleme arayışı içerisinde olduğunun işaretini veren Bush'un bu konuşmasını, 20 Eylül 2002'de ABD'nin yeni ulusal güvenlik stratejisini basına açıklaması izledi. Ulusal Güvenlik Stratejisi başlıklı belgenin en önemli özelliği, Başkan Bush'un 1 Haziran günü West Point Harp Akademisi'nde yaptığı konuşmada kullandığı “önleyici müdahale” stratejisini, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin temeli olarak kabul etmesiydi. Ulusal Güvenlik Stratejisi, “Sadece misilleme tehdidine dayanan caydırıcılığın, halklarının yaşamlarıyla ve uluslarının refahıyla kumar oynayan riskleri almaya daha fazla istekli olan haydut devletlerin liderlerine karşı işlemesinin düşük bir olasılık olduğunu” belirtmektedir (Tunç, 2009:8). Böylece, ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlamasından beri sürdürmekte olduğu “çevreleme” ve “caydırıcılık” stratejisinin yanına yeni bir güvenlik stratejisi gelmiş oluyordu. 11 Eylül sonrasında ABD'nin tehdit algılamasının merkezinde, nükleer, kimyasal ya da biyolojik silahlarla donanmış radikal İslamcı teröristler hakkındaki kabus senaryosu vardı ve yeni stratejiyi de bu kabus senaryosu şekillendirmişti.

Bush yönetiminin 11 Eylül 2001 sonrasında terörle savaşımının stratejisini ortaya koyan ve Bush doktrini olarak anılan stratejinin, en çok tartışılan yönlerinden biri, “önleyici müdahale” kavramı olmuştur. Bush doktriniyle “önleyici müdahale” stratejisinin açıklanması, Irak'a karşı savaş hazırlıklarının başladığı bir döneme rastlamaktadır. “Önleyici müdahale” stratejisinin Irak'a müdahaleyi meşru ve politik bir çerçeveye oturtturarak haklı göstermenin gerekçesini oluşturmaya hizmet ettiğini

ileri sürenler olmuştur⁸. Doktrini, teröristlere, haydut devletlere ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı gerekli ve ölçülü bir cevap olarak savunanlar olduğu gibi kavramın, müttefiklerinin ABD'ye olan güvensizliğini arttırabileceğini, dünyada ABD'nin meşruluğuna ve nüfuzuna zarar verebileceğini; bazı devletleri kendi önleyici müdahalelerinde bulunmaları konusunda cesaretlendirebileceği düşünenler de olmuştur. Bush Doktrini'nin, ilk kez, bir haydut devletin detaylı bir tanımını verdiğini belirtmek gerekir. Clinton yönetimi, ilk kez “haydut devlet” terimini kullanırken, hiçbir zaman onun niteliklerini tanımlamamıştı. Oysa, Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, “*haydut devlet*” söyleminin detaylı bir tanımı verilmiştir. Haydut devletler, “*kendi halklarına merhametsizce davranan*,” “*uluslararası hukuka saygısı olmadığını gösteren, komşularını tehdit eden, ve katı bir şekilde tarafı oldukları uluslararası antlaşmaları ihlal eden*,” “*kitle imha silahlarını elde etme azminde olan*,” “*dünya çevresinde terörizmi destekleyen*” ve “*temel insani değerleri reddeden ve ABD'den nefret eden*” devletler olarak ifade edilmiştir (Tunç, 2009:7).

Yeni Ulusal Güvenlik stratejisi, ABD'yi küresel terörün yıkıcı sonuçlarından korumak üzere yenilenmiş bir ulusal güvenlik anlayışına dayanmaktadır. Buna göre ABD, toprak bütünlüğüne, çıkarlarına ve yurttaşlarına yönelebilecek şiddet karşısında her düzeyde mücadele ve müdahale konusunda hak ve yetki sahibidir. Düşman ile her düzeyde ve çok yönlü bir mücadele kaçınılmazdır. Geleneksel devlet örgütlenmesi ve uluslararası kurumlar küresel terör ile mücadele etmek bir yana küresel terörün örgütlenme şemasını çıkarmaktan, küresel terör ağını anlamaktan bile aciz durumdadır. ABD, kendi çıkarlarını ve yurttaşlarını korumak için ve küresel terörle her düzeyde, her yola başvurarak mücadele edecektir (Çelebi, 2003:17).

ABD'ye göre, güvenilmeyen devletlerin tamamı ya nükleer silahlara sahiptir ya da yakın bir gelecekte nükleer silah edinme çabası içindedir. Nükleer silahların yakın bir gelecekte güvenilir olmayan devletlerin eline geçme olasılığı ABD'nin güvenliğini tehlikeye düşürmektedir. Bu durumda hiç kimse ABD'den elini kolunu bağlayıp oturmasını bekleyemez. ABD, güvenilir olmayan devletler nükleer silahlara sahip olmadan önce onların bu silahlara sahip olmaması için her düzeyde mücadele yürütme hakkına sahiptir. İlk bakışta gayet haklı ve anlaşılır gibi görünen önleyici müdahale, ABD'nin tek taraflı güvenlik politikaları ışığında son derece keyfi, o derecede de tehlikeli bir nitelik kazanmıştır (Çelebi, 2003:25-26). ABD karar vericilerinin, küresel terör ile savaş retoriği içerisinde Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşları dışladıkları ve “imparatorluk” düzenlerini hatırlatan yeni bir paradigma geliştirdikleri ileri sürülmeye başlanmıştır.

Irak'ın işgal edilmesi sonrasında ve muhtemelen Irak'a müdahalenin gerekçesini oluşturan nükleer ve kitle imha silahlarına sahip olduğuna ilişkin argümanın doğrulanmamasının yanı sıra Irak'ın işgali sonrasında karşılaşılan direnişin etkisiyle “önleyici müdahale” kavramına vurgu azalmıştır. Bununla birlikte, Bush yönetiminin 2006'da yayımladığı ikinci ve son Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, ABD'nin ulusal güvenliğinde “önleyici müdahale” kavramının devam ettiği ifade

⁸ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Tunç, Hakan (2009), “Preemption in the Bush Doctrine: A Reappraisal” Foreign Policy Analysis, Vol.5, No. 1, pp. 4-5.

edilmektedir. Kavram, haydut devletlerden ziyade radikal İslamcı teröristleri hedef alır gibi görünmektedir.

6. 'RIZA'YA DAYALI "HEGEMONYA"DAN "İMPARATORLUK" DÜZENİNE

ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasındaki uluslararası sisteme yaklaşımını kavrayabilmek için Soğuk Savaş sonrasının değiştirdiği koşulları ve bu değişimlere bağlı olarak Amerikan karar vericilerinin kimliğindeki değişimi dikkate almak gerekir. Kimlik değişimi içinde üzerinde durulması gereken bir hususta yeni muhafazakarların dünya politikasında ABD'ye atfettikleri rolün ne olduğuyla ilişkilidir. Samuel Huntington'a göre; 20. yüzyılın son dönemlerinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin çöküşü, birçok ülkede demokrasiye geçiş, ayrıca uluslararası ticaret, yatırım, ulaştırma ve iletişimde, çoğu kez küreselleşme olarak adlandırılan büyük gelişmeler, ABD'yi kuşatan dış koşulları köklü biçimde değiştirdi ve Amerikan kimliği açısından en az üç önemli sonuca yol açtı.

SSCB ve komünizmin çöküşü ABD'yi sadece düşmansız bırakmakla kalmadı, aynı zamanda tarihinde ilk kez, karşısında kendini tanımladığı "öteki"den de yoksun kaldı. 2001 yılına kadar "öteki"den yoksun kalmak, demokrasinin yayılması, elitlerin ulusallıktan uzaklaşması ve diasporaların yükselişi ulusal ve çokuluslu kimlikler arasındaki farkı belirsiz hale getirmiş bulunuyor(du) (Huntington, 2004:257-258). ABD 40 yıl boyunca "kötülük imparatorluğu"na karşı "Özgür Dünya"nın lideriydi. Şer imparatorluğu ortadan kalktıktan sonra ABD kendini nasıl tanımlayacaktı? ABD için ideal düşman ideolojik açıdan karşıt, ırksal ve kültürel açıdan farklı ve askeri açıdan ABD'nin güvenliğine yönelik önemli bir tehdit oluşturacak kadar güçlü olmalıydı. 1990'lı yılların dış politika tartışmaları, büyük oranda bu düşmanın kim olabileceğine odaklanıyordu (Huntington, 2004:262). 11 Eylül 2001 tarihinde Usame bin Ladin ABD'nin arayışına son vermiş oldu. New York ve Washington'a yapılan saldırıları Afganistan ve Irak savaşları izledi ve "terörizmle savaş"ın daha yaygınlaşması, militan İslam'ı ABD'nin 21'inci yüzyıldaki ilk düşmanı kıldı (Huntington, 2004:264).

İmparatorluk süreci esas olarak, tek bir ülkenin gerçek ya da potansiyel bir şiddetle bastırma gücü sayesinde diğer ülkelerin hükümlerlik haklarını hiçe sayabilmesi, iç ve dış politika reflekslerini belirleyebilmesi anlamına geliyor (Yıldızoğlu, 2002:18). İmparatorluk için esas ve belirleyici olanı ise askeri güç oluşturuyor. Bu bağlamda imparatorluğun devamı açısından, alanda rakipsiz bir askeri güce sahip olmak, karşıt ittifakların şekillenmesini engelleyecek müdahalelerin yapılabilmesine olanak sağlayan denetimli bir istikrarsızlık ortamı yaratmak özellikle önemlidir. İmparatorluk için esas olan sorunların çözümünde tek başına ve hızla davranabilmektir (Yıldızoğlu, 2002:18).

ABD, uluslararası amaçlarına güç kullanarak ulaşmaya çalışmış, tek taraflı hareket etmiş, uluslararası kuruluşları ve hukuku, kendisini desteklemedikleri durumlarda, bir tarafa bırakma eğilimi göstermiştir. ABD, Irak'ı işgal etmeden önce, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarmak ve mütteliklerini ikna etmek için uğraş vermiştir. Fakat tek taraflı hareket kabiliyetine sahip olan ABD, bu

kabiliyetinin farkındadır ve tek taraflı hareket edebilmektedir⁹. ABD'nin, BM'yi *by-pass* edebilmesinin ardında SSCB'nin dağılması sonrasında dünyada yaşanan güç değişmesi yatmaktadır. Şüphesiz Amerikan şahinlerinin 21. yüzyılda kurmayı düşündükleri Amerikan imparatorluğu vizyonu ile BM'nin rolü ve yapısı arasında açık bir çatışma vardır. Başkan Bush'un Irak Savaşı sırasında söylediği, "Arkadaşlar BM'nin geleceğini de düşüneceklerdir." ifadesi tam da bunu ifade etmiştir (Akgün, 2003).

Hem BM Güvenlik Konseyi hem de NATO'da yapılan tartışmalar, ABD dış politikasının uluslararası hukuku ve normları ikinci plana iten, uluslararası örgütlerin önemini ya da önemsizliğini ABD'nin dünya vizyonuna endeksleyen ve Irak sorunu üzerine farklı görüşleri dışlayan eğilimini çok açık biçimde sergiledi. Bu durumun, BM ve NATO gibi uluslararası örgütler kadar, uluslararası ilişkilerin önemli aktörleri açısından da ne kadar rahatsız edici olduğunu Irak Savaşı öncesi dönemde gördük (Keyman, 2003:195-196). İmparatorluk eğilimlerinin, uluslararası alanda yarattığı muhalefete de bakarak, ABD'yi yalnızlaştırdığı söylenebilir.

Irak'ın enkazı üzerinde yükselen yeni dünya düzeni için "imparatorluk" tabirini kullananlar Amerikalı ve Britanyalı stratejisyenler, sınırları dışında fiziki güce dayalı, askeri ve siyasi hükümranlığı ifade için bu kelimeyi kullanıyorlar (Türköne, 2003). Egemenliğin yeni bir biçim aldığı ifade eden Hardt ve Negri, tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşan yeni küresel egemenlik biçimini İmparatorluk olarak adlandırmaktadırlar (Hardt ve Negri, 2003: 18). Emperyalizmin aksine İmparatorluk, toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmadığı gibi sabit sınırları ya da engelleri de tanımaz. İmparatorluk, giderek bütün yerküreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezlessiz ve topraksız bir yönetim aygıtıdır (Hardt ve Negri, 2003:19). Birçok insan, küreselleşme süreçleri ve yeni dünya düzeni üzerinde nihai otorite konumuna ABD'yi yerleştirmektedir. Hardt ve Negri'ye (2003:20) göre, ABD gerçekten de imparatorluk içinde ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır.

Bush başkanlığındaki ABD, başka ülkelerin kendisinin ya yanında ya da karşısında olacakları teziyle yaklaşmıştır. Bu durum ise tahakküme dayalı bir ilişkinin kurulmaya başlanması anlamına gelmiştir. Wallerstein'in ifadesiyle başka ülkeler Washington'a doğrudan doğruya karşı çıkmaya korkmuşlar, acak ayak diremeleri bile ABD'yi yaralamıştır (Wallerstein, 2004:30). Yeni dünya düzeni, ABD İmparatorluk düzeni olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

ABD'nin tek taraflı ve güce dayalı politikalarına karşı dünya genelinde bir muhalefet hareketi oluşmuştur. ABD'nin hegemonik düzeninin sürekliliğini sağlaması bakımından önemli kurumlardan birisi olan, IMF politikaları eleştirilmektedir. "İmparatorluk" düzenine kayan tahakküme dayalı tek taraflı ABD politikalarının değiştirilebilmesi ve ABD hegemonyasının çöküşten kurtarılabilmesi, yine ABD içerisindeki muhalafet tarafından gerçekleştirilebilirdi. Bostanoğlu, 2004 yılında yayımlanan makalesinde;

⁹ Karaosmanoğlu, Ali L. (2003), "Transatlantik Çatlağı: Değişen Kimlikler", *Doğu Batı*, Cilt 6, Sayı 23, s. 183.

“Amerikan politikasının bir şansı, Washington’da sadece yeni muhafazakârların değil, daha ılımlıların da seslerinin yükselmesidir. ABD ancak ve ancak, kendi içinden çıkacak, dönemin ruhunu yakalamış, güç dengelerinin yanısıra siyaset yapma biçimlerinin de değişmekte olduğunun farkına varmış, yeni meşruiyet normlarının ve dünya çapındaki zihinsel akımların rüzgarını arkasına almış bir düşünsel – politik cereyanı devreye sokabildiği takdirde hegemonya sınavını verecektir”(Bostanoğlu, 2004:41).

demektedir. Kasım 2008 başkanlık seçimlerini Demokrat Parti başkanı Barack Hüseyin Obama’nın kazanmış olması, ABD’nin hegemonya sınavını verebilmesine ilişkin beklentileri artırmıştır:

Demokrat Parti’den ABD başkanlığı için bir siyah olan Barack Hüseyin Obama’nın aday gösterilmesi ve arkasından ABD başkanlığına seçilmesi, bir siyahın ilk defa ABD başkanlığına seçilmiş olması nedeniyle, sembolik bir anlam taşımıştır. Bunun ötesinde, Bush döneminin ABD’yi yalnızlaştırıcı politikaları karşısında, Obama, söylemiyle, ABD’nin tek taraflı politikalarını sona erdirecek başkan olarak algılanmıştır. Bush’un başarısızlıklarının sonucunda, mevcut ABD politikasının uygulanış tarzında bir değişim olması beklentisi oluşmuştur.

7. SONUÇ

Realist uluslararası ilişkiler kuramında “hegemonya” kavramı, hegemon gücün, başta askeri gücünü kullanarak, dünyanın geri kalan kısmına kendi siyasetini dayatması anlamında bir “tahakküm” ilişkisi anlamında kullanılmakta iken, Eleştirel Kuram’da kullanılan ve Antonio Gramsci’nin ortaya koyduğu ve Robert Cox’un uluslararası ilişkilere taşıdığı “hegemonya” kavramı, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemi anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda, Cox’un hegemonya kavramına atfettiği anlamda, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonik bir düzen kurduğu ifade edilebilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD, liberal düşünce ve demokratik değerlerin savunucusu olarak ortaya çıkmış ve “rıza”ya dayalı hegemonyasını, liberal düşünce ve demokratik değerlerin Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkeleri elitlerince büyük ölçüde benimsendiği; öte yandan da bunları reddeden “karşı kamp”ı oluşturan SSCB’nin çevrelendiği 1945 sonrası dönemde kurmuştur. ABD’nin ideolojik söyleminin yanı sıra BM, IMF, Dünya Bankası ve NATO gibi kurumlar da Amerikan hegemonyasının süreklileştirilmesinin aracı olmuşlardır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, SSCB eksenine ait ülkeler coğrafyasında bir güç boşluğu ortaya çıkmış ve bu boşluğu ABD’nin doldurabileceği düşünülmüştür. ABD’nin söylemlerinin tüm dünyada etkili kılınmaya başlandığı bir geçiş dönemi yaşanmıştır.

ABD, 11 Eylül 2001’deki saldırıların ilk şokunu atlattıktan sonra, terörle savaşımını başlatmış ve bu savaşımın dünyadaki bütün terörist grupların köklerini kurutuncaya kadar süreceğini, bundan sonra, terörizme destek veren bütün ülkelerin, “düşman devlet” olarak görüleceğini ifade etmiştir. ABD, saldırıların

arkasında olduğunu düşündüğü Afganistan'daki Taliban rejimi ve onun desteklediği El – Kaide örgütüne karşı uluslararası alanda bir konsensus oluşturmayı başarmıştır. Taliban rejiminin devrilmesinin ardından, ABD, uluslararası toplumun ve kuruluşların tepkisine karşın, Irak'ı işgal etmiştir. ABD karar vericilerinin, küresel terör ile savaş retoriği içerisinde uluslararası kuruluşları dışlamaları tepkileri de beraberinde getirmiştir. ABD, uluslararası aktörlerle, tahakküme dayalı bir ilişki kurmaya başlamıştır.

20 Ocak 2009'da resmen Bush'tan başkanlığı devir alan Obama, Bush yönetiminin ABD'yi yalnızlaştırıcı politikalarının sonuçlarını ortadan kaldırmanın yanı sıra küresel finansal krizi de kucağında bulmuştur. ABD, küresel krizin aşılması konusunda tek süper güç olarak liderlik etme becerisine sahip olup olmadığı konusunda tereddütler yaratmıştır. ABD'nin 11 Eylül sonrası uluslararası kurumları dışlayan politikası ve Irak'ı uluslararası toplumun genel rızasını almaksızın işgal etmiş olması, küresel finansal krizin aşılması konusundaki tereddütlerin temel sebebidir.

ABD'nin genel olarak tektarafli politikaları, dünya genelinde ABD karşıtlığını arttırmasının yanı sıra, dünyanın farklı bölgelerinde, demokratik yönetim ilkelerinin değer kaybetmesine, buna mukabil demokratik olmayan uygulamaların artmasına da cesaret vermiştir. Son yıllardaki artan ekonomik gücüyle daha çok konuşulmaya başlayan Çin, ekonomik büyümesini devlet kontrolünde gerçekleştirme politikası izlemekte ve ekonomik kalkınma arzusu demokratikleşme arzusunun ilerisinde gitmektedir. Ruslar, demokratikleşme vaadinden daha çok, uluslarına gurur verebilen bir lideri makbul karşılayabilmektedirler.

Obama döneminde, Amerikan hegemonyasına karşı dünya genelinde artmış olan düşmanlığın hafifletilerek, ABD'nin “rıza”ya dayalı hegemonyasının devamının sağlanmak isteneceği muhakkaktır. Ancak, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar, artık ABD'nin liderliğindeki düzenin “özgürlük”, “demokrasi”, “hukukun üstünlüğü” “insan hakları” ve benzeri şekillerdeki çağdaş söylemlerini inandırıcı bulmamaktadırlar.

Bir ülkenin “iç değerler”iyle “uluslararası değerler”i uyumlu olmalıdır ve ABD, kendi topraklarındaki uygulamalarıyla çelişen uluslararası alandaki uygulamaları nedeniyle inandırıcılığını önemli ölçüde kaybetmiştir. ABD'nin kendisini “imparatorluk” anlayışından kurtararak tekrar “rıza”ya dayalı hegemonik düzen oluşturabilmesi, yeni dünya şartları içerisinde, imkansız olmamakla birlikte, zor görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, Birol (2003), “Birleşmiş Milletler 'Şemsiye'sini Arıyor”, *Zaman*, (21.09.2003).
- Bostanoğlu, Burcu (1999), *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bostanoğlu, Burcu (2004), “Yeni Dünyayı Kurarken: Amerika'da Tarihi Kim Yazacak?”, *FP Foreign Policy*, Türkiye Baskısı, Bilgi Üniversitesi Yayını, s. 32 – 41.

- Brown, Chris (2004), "Do Great Powers Have Great Responsibilities? Great Powers and Moral Agency", *Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations*, Vol.18, No.1, pp. 5–19.
- Cox, Michael (1994), "Rethinking the End of the Cold War", *Review of International Studies*, Vol. 20, No. 2, pp. 187 – 200.
- Cox, Robert W. ve H. K. Jacobson (1977), "Decisionmaking", *International Social Science Journal*, Vol. 29, No. 1, pp. 115 – 135.
- Cox, Robert W. (1987), *Production, Power, And World Order*, Columbia University Press, New York.
- Çelebi, Aykut (2003), "Inter Arma Silent Leges:'Haklı Savaş' ve Amerikan Entelektüellerinin 'Sonsuz Adaleti' ", *Düşünen Siyaset*, Sayı 17, s. 11–33.
- Erhan, Çağrı (2001), "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (Der. İdris BAL), Alfa Yayınları, İstanbul, s. 117 -129.
- Gözen, Ramazan (1997), "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi", *Liberal Düşünce*, Cilt 2, Sayı 7, s. 74–91.
- Hardt, Michael ve A. Negri (2003), *İmparatorluk*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hirsh, Michael ve Daniel Gross (2008), "Who's Watching The Money," *Newsweek*, Vol. CLII, No. 22, pp. 24–27.
- Huntington, Samuel P.(2004), *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, (Çev. Aytül Özer), CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul.
- IMF (2009), "IMF Executive Directors and Voting Power", <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.htm>, (ErişimTar:24.01.2009).
- Jentleson, Bruce W. ve Steven Weber (2008), "America's Hard Sell", *FP Foreign Policy*, pp. 43-49.
- Karaosmanoğlu, Ali L.(2003), "Transatlantik Çatlağı: Değişen Kimlikler", *Doğu Batı*, Cilt 6, Sayı 23, s.175–183.
- Keyman, E. Fuat (1997), "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, (Der. Atilla Eralp), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 227–260.
- Keyman, E. Fuat (2000), *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, (Çev. Simten COŞAR), Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul.
- Keyman, E. Fuat (2003), "Türkiye Irak Savaşı'nı Nasıl Okumalı?", *Dünya'nın Bütün Sokakları İsyanda*, (Der. Osman Akınhay ve Özcan Özen), Everest Yayınevi, İstanbul, s. 191–206.

- Kissinger, Henry (2002), *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, (Çev. Tayfun Evyapan), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara.
- Milliyet (2001), "Savaş Uzmanları Bu Kez Yanıldı mı?", (09.12.2001).
- Morgenthau, Hans J. (1970), *Uluslararası Politika*, (Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay), Cilt 1, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- NTV (2001), "Bush'tan Orduya "Hazır Olun" Talimatı", <http://www.ntv.com.tr/news>, (Erişim Tarihi:21.09.2001).
- NTV (2001), "Taliban'ı Eğiten General:ABD'nin İşi Çok Zor", <http://www.ntv.com.tr/news>, (Erişim Tarihi: 25.09.2001).
- NTVMSNBC (2009), "AB BM ile Yakın İşbirliğine Gidiyor", <http://www.ntvmsnbc.com/news/84972.asp>, (Erişim Tarihi:24.01.2009).
- Özkan, Tuncay (2003), *Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı*, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd., İstanbul.
- Naim, Moises (2008), "After the Fall", *FP Foreign Policy*, pp. 95-96.
- Ruff, Allen (2008), "Obama and the Empire" *Against the Current*, Vol. 23, No. 4, pp. 9-12.
- Tunç, Hakan (2009), "Preemption in the Bush Doctrine:A Reappraisal" *Foreign Policy Analysis*, Vol. 5, No. 1, pp. 1-16.
- Türköne, Mümtazer (2003), "Irak Sonrası ABD İmparatorluğu Gözler Her Zaman Yanılır", *Radikal*, (22.04.2003).
- Vergin, Nur (2003), *Siyasetin Sosyolojisi*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel (2004), *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Waltz, Kenneth N.(1993), "The New World Order", *Millennium*, Vol. 22, No. 2, pp. 187 – 195.
- Yıldızoğlu, Ergin (2002), "ABD Sağında Irak Tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya – İmparatorluk ", *Stratejik Analiz*, Cilt 3, Sayı 30, s. 17–23.
- Yıldızoğlu, Ergin (2005), "İmparatorluk ve Haydut Devlet", *Cumhuriyet*, (16.11.2005).